

ישיבת הפתל - ירושלים

שיחת הגאון הרב אביגדר הלוי נבנצל שליט"א

לפרשת קרח תשע"ט¹

יחוס וזכות אבות - מה ענינם, וכיצד הם פועלים

ויכוח עם משה ועם אהרן, שלא יקום עוד אדם ויערער קרח, שהוא "מיוחס", ולכן "מגיע לו" משהו.

בשידוך - לבדוק את המהות, ורק אח"כ את היחוס

לפני שנים רבות, כשהייתי בחור ועמדתי בפרק השידוכין, שאלתי את הרב מבריסק, מרן הגרי"ז זצ"ל: חז"ל אמרו, "לעולם ימכור אדם כל מה שיש לו וישא בת תלמיד חכם" (פסחים מט, ב). ועוד אמרו חז"ל, שהנושא אשה צריך שיבדוק בְּאַחֵיהָ (ב"ב קי, א). שאלתי, על מה צריך א"כ להקפיד יותר? שתהיה בת תלמיד חכם, או שהאחים יהיו הגונים?

אמר לי הגרי"ז זצ"ל: בעיקר צריך לבדוק שהמדוברת עצמה תהיה הגונה. שתהיה יראת שמים ובעלת מידות טובות. אם המדוברת עצמה פגומה וחסרה בזה, לא יעזור שהאבא תלמיד חכם והאחים הגונים. רק אחרי שמתברר שהמדוברת עצמה הגונה, אז יש מקום להקפיד גם על היחוס, לבדוק באביה, וכן באחיה. אבל התנאי העיקרי הקודם לכל הוא, שהמדוברת עצמה תהיה הגונה. כי היחוס הוא דבר משני. יותר חשובה העצמיות של האדם, ולא היחוס שלו.

מתי יחוס טוב עלול דוקא להזיק?

אם ביחוס עסקינן - רש"י אומר בתחילת הפרשה: "וַיִּקַּח קַנְחָן בֶּן יֶזְקָה בֶּן קֵהֶת בֶּן לֵוִי - ולא הזכיר בן יעקב. שבקש יעקב רחמים על עצמו, שלא יזכר שמו על מחלוקתם".

כך הרי ביקש יעקב אבינו כשבירך את שמעון ולוי ביום מותו: "בְּסֹדֶם אֶל תְּבֹא נַפְשִׁי, בְּקִהְלָם אֶל תִּחַד כְּבֹדִי" (בראשית מט, ו). "בְּסֹדֶם אֶל תְּבֹא נַפְשִׁי - זה מעשה זמרי. כשנתקבצו שבטו של שמעון להביא את המדינית לפני משה, ואמרו לו: זו אסורה או מותרת, אם תאמר אסורה, בת יתרו מי התירה לך? אל יזכר שמי בדבר, שנאמר: זְמִירֵי בֶן סְלוּא נְשִׂיא בֵּית אָב לְשִׁמְעוֹנִי (במדבר כה, יד), ולא כתב בן יעקב. בְּקִהְלָם אֶל תִּחַד כְּבֹדִי - כשיקהיל קרח, שהוא משבטו של לוי, את כל העדה על משה ועל אהרן, אֶל תִּחַד כְּבֹדִי שָׁם, אל יתיחד עמהם שמי, שנאמר: קַנְחָן בֶּן יֶזְקָה בֶּן קֵהֶת בֶּן לֵוִי, ולא נאמר בן יעקב" (רש"י בראשית שם). לא רצה שיכתב וַיִּזְכֹּר בתורה שזמרי וקרח הם מבני בניו ומתייחסים אליו⁵.

רגילים להסביר, שיעקב התפלל כאן עבור עצמו. ואולם מחכם אחד שמעתי לבאר, שיעקב ביקש כאן רחמים עבור שמעון ולוי, שלא יזכר שמו במעשים שעשו, כדי שלא יגדל הקטרוג עליהם: הרי מצאצאי יעקב אתם! ואין

פריחת מטה אהרן - לשם מה נחוץ הנס הזה?

אחרי כל מה שקורה עם קרח, שנבלע עם משפחתו באדמה, ולאחר שישאל התלוננו "אַתֶּם הִמָּתֶם אֶת עַם ה'?"² (במדבר יז, ו) ונענשו על כך במגפה שכלתה עוד "אֲרַבְּעָה עָשָׂר אֶלְפֵי וּשְׁבַע מֵאוֹת [איש] מִלִּבְד הַמָּתִים עַל דְּבַר קַנְחָן" (שם, יד), אומר ה' למשה: "דַּבֵּר אֶל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל, וְקַח מֵאִתָּם מִטָּה מִטָּה... מֵאֵת כָּל נְשִׂאֵיהֶם לְבֵית אֲבֹתָם... וְהִנַּחְתָּם בְּאֹהֶל מוֹעֵד... וְהָיָה הָאִישׁ אֲשֶׁר אֶבְחַר בּוֹ מִטָּהוּ יַפְרֹחַ, וְהִשְׁפַּתִּי מֵעֲלֵי אֶת תְּלַנּוֹת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר הֵם מְלִינִם עֲלֵיכֶם" (שם, יז-כ).

וצריך להבין: הרי ישראל ראו כבר הרבה נסים. ראו עשר מכות במצרים, ראו עמוד אש וענן, ראו את קריעת ים סוף, מעמד הר סיני, מן, שֶׁלֹו, מלחמת עמלק, ובכל זאת ישראל מתנכחים עם משה רבנו ומתחצפים אליו. וא"כ מה יועיל עוד מופת אחד? למה דווקא מופת זה ימנע את הויכוח עם משה ועם אהרן?

חשבתי, אולי מותר לומר, שנס זה מתייחס במסויים אל טענתו של קרח. הרי רש"י מביא, "מה ראה קרח לחלוק עם משה - נתקנא על נשיאותו של אליצפן בן עוזיאל, שמינהו משה נשיא על בני קהת על פי הדבור. אמר קרח: אחי אבא ארבעה היו, עֲמֶרְם יֶזְקָהר חֲבֵרוֹן וְעִזִּיאֵל (שמות ו, יח). עֲמֶרְם הבכור - נטלו שני בניו גדולה, אחד מלך (זה משה) ואחד כהן גדול (זה אהרן). מי ראוי ליטול את השניה?³ לא אני, שאני בן יֶזְקָהר, שהוא שני לעמרם? ! והוא מינה נשיא את בן אחיו הקטן מכולם! הריני חולק עליו ומבטל את דבריו"⁴ (רש"י במדבר טז, א).

הרי שטענת קרח התבססה על היחוס, שהוא - קרח - מיוחס יותר מאליצפן. שקרח הוא בן יצהר, האח השני, ואליצפן הוא בן עוזיאל, האח הרביעי. וא"כ הנשיאות על בני קהת מגיעה לקרח, ולא לאליצפן. אומר הקב"ה: נעשה מופת שיוכיח, שהיחוס לא קובע. הנה, שנים עשר מקלות מונחים לפני הארון, אף אחד לא מיוחס יותר מאחרים. כולם מקלות פשוטים. ובכל זאת מטה אחד מוציא פרח ומציץ ציץ וגומל שקדים. למה דוקא הוא? הרי אין לו שום יחוס לעומת שאר המטות! אלא שכך ה' רצה וקבע, שהמטה הזו יפרח. הרי שלא יחוס קובע, אלא בחירת ה' קובעת. זו היא התשובה לקרח, או לכל מי שיבוא לטעון כמותו, שהוא "מיוחס" ולכן "מגיע לו". אתה טוען שאתה מיוחס? - יחוס לא קובע, אלא בחירת ה' קובעת, ובחירת ה' תלויה בדברים אחרים. מי שה' רואה שהלב שלו מתאים, הוא המתאים להיות נשיא, או כהן גדול. ולא מי ש"מיוחס" יותר.

לכן עשה את ה' את המופת הזה אחרי כל המופתים שכבר ראו ישראל. כי המופת הזה במסויים אמור למנוע

אבותינו תהפוך לנו אז לרועץ ולמקטרג ח"ו, כאותו גנב שהובא בפני השופט, כפי שהזכרנו.

האם זכות אבות מועילה גם לעשו

אנו אומרים בברכת "זכרונות" של ראש השנה: "כי זוכר כל הנשכחות אתה הוא מעולם, ועקדת יצחק לזרעו היום תזכור". יש מהפוסקים שכתבו, ש"זרעו" של יצחק הרי הוא כולל גם את עשו⁹, ולכן יש לומר "ועקדת יצחק לזרעו של יעקב היום תזכור", כדי שבקשתנו לא תכלול גם את עשו, ונמצינו מתפללים שגם עשו וזרעו יהנו מזכות העקדה¹⁰ (מג"א סי' תקצ"א סק"ח בשם מהרי"ל, וט"ז שם סק"ג בשם בעל הפרדס).

אבל מורי ורבי הגרש"ז אויערבאך זצ"ל אמר, שאין צורך בתוספת הזו, ואפשר לבקש שגם לעשו יזכור הקב"ה את העקדה. ליעקב וזרעו יזכור הקב"ה שהם ממשיכים בדרך אבותיהם, ואילו לעשו וזרעו יזכור הקב"ה שהם אינם ממשיכים בדרך אבותיהם. אותו דבר עצמו שהוא זכות בשבילנו, הוא קטרוג בשבילם¹¹. אמנם לפי אלה שגורסים "היום ברחמים תזכור" אי אפשר לכוין כפי שהציע הגרש"ז, אבל אם אומרים רק "היום תזכור", שייך באמת לכוין כך. זכור ליעקב "שהוא לבדו זרעו של אברהם המחזיק בדתו ובדרכו הישרה" (רמב"ם הלכ' מלכים פ"י ה"ז), וזכור לעשו שהוא סטה לחלוטין מדרך האבות.

נקודה באמת שהקב"ה יזכור לנו זכות אבות ברחמים, יזכור לנו שאנו משתדלים ללכת בדרך האבות, מאמינים בה', שומרים את מצוות התורה, לומדים תורה, ובזכות זה הקב"ה ישלח לנו גאולה שלמה במהרה בימינו, אמן.

עשיתם מעשה כזה, להתחצף כנגד משה רבינו, שכל דבריו מפי הגבורה!

משל למה הדבר דומה? לגנב שנתפס והובא בפני שופט, והסנגור שמגן על הגנב אמר לשופט: "אבקש מכבוד השופט להתחשב בכך שאביו של אדם זה היה אדם ישר מאד כל ימיו" ! אמר השופט: "ככה?! אם כך, הרי יש להחמיר בדינו של גנב זה עוד יותר! בשלמא אם האב היה גם כן גנב, היה מקום להתחשב בכך, שכן לא ראה מימיו דרך אחרת. גדל בבית של גנב. אבל אם אביו היה אדם ישר, וחינך גם את בניו להיות אנשים ישרים, למה נהיה הבן גנב?... "זכות אבות" מהווה קטרוג על האדם, אם אינו הולך בדרכים הטובות שהלכו בהן אבותיו⁶.

ביאור הענין של "זכות אבות"

אנו אומרים בכל יום: "מה אנו, מה חיינו, מה חסדנו... אבל אנחנו עמך בני בריתך, בני אברהם אהבך...". כלומר, אנו בעצמנו לא שוים הרבה, אבל יש לנו זכות אבות, ולכן ראויים אנו לרחמים ולהתחשבות. מה ההסבר בזה? אם אברהם יצחק ויעקב היו צדיקים, למה שיתחשבו עמנו בדין וירחמו עלינו בגלל זה? הסביר מורי ורבי הגה"צ ר"א דסלר זצ"ל ואמר כך: לא בגלל "זכות אבות" אנו מבקשים מהקב"ה שירחם עלינו, אלא בגלל "זכות אבות". כלומר, משהו מזכות הנפש של האבות הקדושים - מאהבת החדש של אברהם, ממסירות הנפש על קידוש השם של יצחק אבינו, ומאהבת התורה של יעקב - עבר אלינו בירושה, ובזכות זה אנו מבקשים מהקב"ה לרחם עלינו⁷ (עי' מכתב מאליהו ח"א עמ' 14-8).

ואולם, עצם העובדה שירשו מאבותינו את "זכות הנפש" שהיתה להם, איננה מספיקה. צריך שנשתדל גם להשתמש בירושה שקבלנו, וללכת בדרכי אבותינו. רק אז יש תקווה שזכות הנפש שירשנו תעמוד לזכותנו. אם חלילה לא נעשה כן, ולא נשתמש בירושה שקבלנו - לא תשאר בדינו זכות האבות, וממילא גם לא זכותם⁸. אדרבה, זכות

השיחה נערכה לפי שטחיות הבנתו של העורך, וכל טעות או חסרון יש לתלות בעורך בלבד.

1. לדעת הרב שליט"א, בכל פרשה בתורה יש קשר או הקבלה בין תחילת הפרשה לסופה. [מאמרו של הרב בענין זה פורסם בכתב העת "ירושתנו", כרך ג' (תשס"ט) עמ' ק"ח. כתב עת זה יוצא לאור פעם בשנה ע"י "מכון מורשת אשכנז" (בני ברק), ובו מחקרים וסקירות בתורתם של חכמי אשכנז, אורחותיהם ומנהגיהם].
- הקשר בפרשת קרח לדעת הרב שליט"א: "רַב לָכֶם בְּנֵי לֵוִי" (במדבר טז, ז) ⇔ "וְלִבְנֵי לֵוִי הָיָה נִתְּתִי כֹל מַעֲשֵׂר בְּיִשְׂרָאֵל" (שם יח, כא).
- קשר נוסף: "כִּי כָל הָעֵדָה כָּלָם קָדְשִׁים... וּמִדּוּעַ תִּתְּנָאוּ" (שם טז, ג) [ההתנשאות היא בחינה דקה של זלזול בקדושת שאר בני ישראל וחילולה] ⇔ "וְאֵת קִדְשֵׁי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לֹא תַחְלִילוּ" (שם יח, לב).
- קשר נוסף: "וְאֵת הַקְּדוֹשׁ וְהַקְּרִיב אֲלֵיו" (שם טז, ה) ⇔ "מִכָּל מִתְּנִיכֶם תְּרִימוּ... אֵת מִקְדְּשׁוֹ מִמֶּנּוּ" (שם יח, כט).
- קשר נוסף: "שָׁמְעוּ נָא בְּנֵי לֵוִי... כִּי הִבְדִּיל אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל אֶתְכֶם... לְעִבְדָּתְכֶם מִשְׁפַּח ה'" (שם טז, ח-ט) ⇔ "וְאֵל הַלְוִיִּם תִּדְבָּר וְאָמַרְתָּ אֲלֵהֶם... שִׁכְרֵם הוּא לָכֶם חֶלֶף עֲבַדְתֶּם בְּאֵהָל מוֹעֵד" (שם יח, כו-לא).
2. עי' אב"ע, רשב"ם, רמב"ן וספורנו שביארו כל אחד על פי דרכו, מה היתה תלונת בני ישראל בזה.
3. את המינוי הבא - נשיאות על בני קהת.

4. כלומר, לא רק על נשיאות בני קהת אערער, אלא על כל המינויים כולם אערער. לכן ערער גם על הכהונה. [אבל על מינויו של משה למלך לא ערער. כי זה היה מוסכם על הכל שמינוי זה מגיע למשה, ולא היה מוצא מי שיסכים להצטרף אליו לערער על כך].
5. הדברים צריכים ביאור: מה יתן ומה יוסיף ליעקב אבינו אם לא יכתב שמו בראש שושלת זמרי בן סלוא ובראש שושלת קרח בן יצהר? וכי אין הקוראים יודעים ששמעון ולוי הם בני יעקב? ומה התועלת "להסתר" זאת ע"י אי כתיבת שמו אצלם? ביארו בזה, שהתורה איננה ספר הסטוריה, ואיננה מפרטת את סדר השתלשלות הדורות סתם כך לשם ידיעתם (בפרט במקום שכבר יודעים זאת ממקראות אחרים). שושלת היוחסין הכתובה בראש סיפורו של אדם צדיק, או בראש סיפורו של אדם רשע, נועדה לרמוז מהיכן היא יניקתה של אותה צדקות או אותה רשעות. ממילא יש לפרש, שזהו שביקש יעקב אבינו שלא יזכר שמו על מעשה זמרי ומעשה קרח, כי ידע על עצמו שהוא נקי משורשי החטאים ההם, ואינם יונקים ממנו.
- לעומת זאת, שמעון שנזכר שמו על מעשה זמרי, ולוי שנזכר שמו על מעשה קרח, לא היו נקיים מאותם חטאים. שהרי מה היה שורש חטאם של קרח וזמרי? - **חוצפה כלפי גדול הדור**. קרח - "מדוע תתנשא על קהל ה'". זמרי - "זו אסורה או מותרת? אם תאמר אסורה, בת יתרו מי התירה לך"? ואלמלא חוצפתם של קרח וזמרי, לא היו באים לכלל המעשים שעשו. קרח לא היה חולק על משה, וזמרי לא היה בא על המדינית. ובאמת, שורש חוצפה זו מצינו כבר אצל שמעון ולוי: "ויקחו שני בני יעקב שמעון ולוי אחי דינה איש חרבו" וכו' (בראשית לד, כה), כתב רש"י: "ויקחו שני בני יעקב - בניו היו, ואף על פי כן נהגו עצמן כשאר אנשים שאינם בניו, **שלא נטלו עצה הימנו**". הרי קמן, שמעשה קרח ומעשה זמרי - מתוך מעשה שמעון ולוי הם יונקים את חיותם. ולכן שמעון ולוי כן נזכרו על המעשים הללו, כי שורש החטא נמצא כבר אצלם.
- זהו שאמר יעקב אבינו: "בסדסם אל תבא נפשי בקהלם אל תחד כבודי, פי באפם הרגו איש". דכיון שבאפם הרגו איש בלי שנטלו ממנו עצה על זה, הרי נתברר שיש כאן שורש פורה ראש ולענה, שעוד עשוי לתת פירות באושים גם בעתיד. [דודאי לא ידע יעקב כעת באופן ברור ומדויק מה שיעשו קרח וזמרי. רק צפה ברוח הקדש, שממעשיהם של שמעון ולוי עתידים לצאת כל מיני קלקולים; ואמר ברוח הקדש, שאם כך יהיה, הרי הוא מבקש שלא להזכיר שמו עליהם, כי אין שורש הדבר ממנו, וכפי שנתבאר].
6. וכמו שכתב השל"ה (תורה שבכתב, סוף פרשת בחוקותי): "ויקחו שני בני יעקב שמעון ולוי אחי דינה איש חרבו" וכו' (בראשית לד, כה). וכמו שכתב השל"ה (תורה שבכתב, סוף פרשת בחוקותי): "ויקחו שני בני יעקב שמעון ולוי אחי דינה איש חרבו" וכו' (בראשית לד, כה). וכמו שכתב השל"ה (תורה שבכתב, סוף פרשת בחוקותי): "ויקחו שני בני יעקב שמעון ולוי אחי דינה איש חרבו" וכו' (בראשית לד, כה). וכמו שכתב השל"ה (תורה שבכתב, סוף פרשת בחוקותי): "ויקחו שני בני יעקב שמעון ולוי אחי דינה איש חרבו" וכו' (בראשית לד, כה). וכמו שכתב השל"ה (תורה שבכתב, סוף פרשת בחוקותי): "ויקחו שני בני יעקב שמעון ולוי אחי דינה איש חרבו" וכו' (בראשית לד, כה).
7. וכן באר ה"בית הלוי" (סוף פרשת וירא). ובאר דזהו שאנו אומרים "מה יפה ירושתנו", והיינו שנשאר לנו בירושה מעט מהמידות הטובות של אבותינו הקדושים.
8. וצ"ע לפ"ז מה שכתב רש"י, שלעמלק יש זכות אבות (ע"י רש"י תהלים פ, יד). [וכן מבואר במדרש, שמשה אמר במלחמת עמלק: "כשם שאנו באים בזכות האבות, כך הם באים בזכות האבות" (פסיקתא רבתי פיסקא י"ב - זכור)]. וקשה, דגם אם נפרש שעמלק ירש איזו "נפוח" מסוימת מן האבות, אבל הרי הוא אינו הולך בדרכם, ואיך עומדת ומועילה לו זכות זו. וצ"ע.
9. דהגם ששעשו הופקע מלהקרא זרעו של אברהם - שהרי הקב"ה אמר לאברהם: "כי בן יצחק יקרא לך זרע" (בראשית כ"א, יב), "ביצחק" ולא כל יצחק (נדרים לא, א), לאפוקי עשו שהופקע מלהקרא זרעו של אברהם - אך עדין לא נאמרה כאן הפקעה שעשו אינו נחשב זרעו של יצחק (כן דעת מהרי"ל).
- [ועומק הענין בזה הוא, דידוע שאברהם מידתו חסד, ומזה הופקע עשו לגמרי, ולא ירש כלום ממדה זו. אבל יצחק מידתו דין וגבורה, ומדה זו ירש גם עשו, שאף מידתו היתה דין, כמבואר בזוהר: "אמאי לא רחיס ליה יצחק ליעקב כל כך כמו לעשו... אלא כל זינא רחיס ליה לזיניה, ואתמשין ואזיל זינא בתר זיניה. תא חזי, עשו נפק סומק, כמה דכתיב ויצא הראשון אדמוני וגו', ואיהו זינא דיצחק דאיהו דינא קשיא דלעילא, ונפק מניה עשו דינא קשיא לתא דמאי לזיניה, וכל זינא אזיל לזיניה, ועל דא רחיס ליה לעשו יתיר מיעקב" (זוהר ח"א קלז, ב). וע"י מהר"ל (תפארת ישראל פמ"א) שביאר, שמפני זה הצטיין עשו במצות כיבוד אב, שהיא מצד מידת הדין, "כי אין לך מצוה שהדין מחייב אותה יותר מן כבוד אב ואם", ע"ש באורן].
10. אבל המג"א נקט, דממה שאמר הקב"ה ליצחק "פי לך ולזרעך אנתן את כל הארץ הזאת" (בראשית כו, ג) ולעשו לא נתן מהן כלום - שמע מניה שעשו הופקע גם מלהקרא זרעו של יצחק, וממילא א"צ לומר "לזרעו של יעקב", דגם זרעו של יצחק לא כולל את עשו (הובא במשנ"ב סי' תקצ"א ס"ק י"ב ובשעה"צ שם סק"ח).
- ואחרים כתבו, דאף אם ננקוט כהמהרי"ל, דעשו הופקע רק מלהקרא זרעו של אברהם אך לא הופקע מלהקרא זרעו של יצחק, מ"מ א"צ לומר בתפלה "לזרעו של יעקב", כיון שמה שאנו אומרים "ועקדת יצחק לזרעו היום תזכור" אין הכוונה לזרעו של יצחק, אלא לזרעו של אברהם, שעליו מדברת הברכה ("וזכור לנו ה' אלקינו... את השבועה אשר נשבעת לאברהם אבינו בהר המוריה, ותראה לפניך עקדה שעקד אברהם... וכשב רחמי לעשות רצונך בלבב שלם"), וא"כ אין עשו בכלל, שהרי הופקע מלהקרא זרעו של אברהם, וכן"ל.
11. וכעין זה אמרו במדרש: "ויאמר יעקב: אל לך אבי אברהם ואל לך אבי יצחק וכו' הציילני נא מיד אחי מיד עשו וכו' (בראשית לב, י-יב). הא לעשו לא? ! אלא הבוחר בדרכיהם והעושה כמעשיהם - אני מתקיים עליו. [אבל] מי שאינו בוחר בדרכיהם ואינו עושה כמעשיהם - איני מתקיים עליו" (ב"ר עו, ד).
- כלומר, המדרש מקשה, איך מתפלל יעקב להנצל מעשו בזכות אברהם ויצחק אבותיו? והרי גם לעשו עומדת זכות זו, שהרי אברהם ויצחק הם גם אבותיו! ומתוך המדרש, שאין זכות האבות עומדת אלא למי שבחר בדרכיהם ועושה כמעשיהם, אבל מי שאינו בוחר בדרכיהם ולא עושה כמעשיהם - אין זכות האבות עומדת לו. [אלא שבדברי הגרש"א המובאים כאן מבואר חידוש גדול יותר, שלא רק שזכות האבות אינה מועילה למי שאינו הולך בדרכיהם, אלא יותר מכך - היא עומדת לו לרועץ. וע"י מקור לכך לעיל בהערה 6].